

ПОДІЛЬСЬКА ЗЕМЛЯ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.

Дмитро Зозуля

НІМЕЦЬКА ПІВДЕННА АРМІЯ В БОЯХ НА Р. СЕРЕТ (6–17 ВЕРЕСНЯ 1915 Р.)

Анотація. У даній статті описується оборонна операція німецької Південної армії під час російського контрнаступу під Тернополем у вересні 1915 р. Проаналізовано бойові дії Південної армії на оперативно-тактичному рівні.

Ключові слова: Південна армія, корпус Маршалля, корпус Гофмана, р. Серет, стабілізація фронту, контрнаступ.

Dmytro Zozulya

THE GERMAN SOUTHERN ARMY IN THE BATTLE OF THE SERETH RIVER, (6–17 SEPTEMBER 1915)

Abstract. This article describes the defensive of the German Southern Army during the Russian counteroffensive at Ternopil in September 1915. It analyzes fighting of the Southern Army on operative and tactical levels.

Key words: Southern Army, Corps Marschall, Corps Hofmann, stabilization of the front, counteroffensive.

Великий відступ російської армії на Східному фронті влітку–восени 1915 р., спричинений Горлицьким проривом, був сильним ударом по Російській імперії. Протягом літа царські війська відступали, безперервно завдаючи контрударів по німецько-австрійських військах. Ситуація почала стабілізуватися восени 1915 р., коли виснажені боями війська Центральних держав уже не мали змоги просуватися далі. Однією зі спроб стабілізації фронту був російський контрнаступ на р. Серет, проведений 6–17 вересня, спрямований головним чином проти німецької Південної армії.

Проблема стабілізації Східного фронту восени 1915 року привертала увагу дослідників, однак досі бракує досліджень, присвячених окремим аспектам цієї теми. Серед історичних робіт, які в тій чи іншій мірі висвітлювали події російського контрнаступу на Сереті, можна виділити восьмий том німецького видання *Der Weltkrieg 1914 bis 1915 – Die Operationen des Jahres 1915. Die Ereignisse im Westen im Frühjahr und Sommer, im Osten vom Frühjahr bis zum Jahresschluß* [1] та третій том австрійської офіційної історії *Österreich-*

Ungarns letzter Krieg – Von der Einnahme von Brest-Litowsk bis zur Jahreswende 3 : Das Kriegsjahr 1915 [2]. Вони характеризуються аналізом подій у Східній Галичині, зосереджують увагу читача на описі подій на оперативно-стратегічному рівні, взаємодію військових з'єднань та об'єднань. Оборонні дії німецької Південної армії на Сереті у вересні 1915 р. отримували лише незначне висвітлення у військово-історичній літературі. Окремі аспекти бойових дій на тактичному рівні досі потребують окремого висвітлення.

Протягом дня 6 вересня російські війська проводили артилерійську підготовку проти німецької Південної армії в смузі відповідальності корпусу Маршалля, водночас концентруючи свої зусилля на Тернопільському плацдармі [3, арк. 118]. По полудні приблизно однією піхотною та однією кавалерійською дивізіями росіяни пішли в атаку проти правого крила корпусу Гофмана на лінії Вибранівка (частина Хоросткова), Гумніська [3, арк. 118; 4, арк. 5]. Надвечір цісарська-і-королівська 55-а піхотна військова дивізія корпусу Гофмана змушена була під натиском противника, який наступав із лінії Варваринці, Микулинці відступити на лінію Заздрість, Людвиківка. Задля стабілізації ситуації на своєму південному фланзі генерал Гофман перекинув туди свій резерв – один полк – на висоти поблизу Ладичина [4, арк. 5]. Попри несприятливу ситуацію, генерал граф фон Ботмер все ще сподівався, що наступ противника не вплине на заплановану операцію проти Тернопільського плацдарму наступного дня [3, арк. 118].

Штурми російських військ не припинялися протягом ночі 6-7 вересня. Вони були спрямовані проти правого крила корпусу Гофмана – 131-ї піхотної бригади та 55-ї піхотної дивізії. Під натиском противника остання відійшла дещо на північний схід від попередньої займаної лінії Заздрість, Людвиківка [4, арк. 6].

У смузі відповідальності корпусу Маршалля росіяни провели атаки на 3-ю гвардійську, 48-у резервну та 19-у військову піхотну дивізії, однак успіху не мали. Навпроти лівофлангової 38-ї гонведної дивізії росіяни, згідно з загальним планом відступу перед австро-угорською 2-ю армією, залишили свої позиції, які відразу були зайняті угорцями [4, арк. 6].

Генерал барон фон Маршалль наказав частинам 3-ї гвардійської та 48-ї резервної дивізії просуватися на північний схід від Ходачкова Великого. Протягом дня німецькі з'єднання відкинули противника до Настасова. Натомість корпусу Гофмана, сильно ослабленому бойовими діями, довелося відійти до р. Стрипа та Доброполя [4, арк. 10–11]. Унаслідок цього змушене було відступити також ліве крило австро-угорської 7-ї армії [1, с. 572].

8-го вересня праве крило генерала барона фон Маршалля зуміло просунутись у напрямку на Настасів, а корпус Гофмана зумів зупинити просування російських військ [3, арк. 122–123]. Проте наступного дня 9-го вересня північний фланг 7-ї армії був відкинутий росіянами до лінії Стрипа, Товсте, Язловець [1, с. 573].

Головний удар росіян був зосереджений проти Південної армії, яка на той час не мала жодних резервів [4, арк. 10]. 10-го вересня армії довелося брати участь у запеклих оборонних боях. Враховуючи стан своїх військ, особливо виснаженої боями 19-ї піхотної дивізії, командувач Південною армією 10-го вересня просив генерала Бем-Ермоллі повернути 75-у бригаду 38-ї гонведної дивізії, яка до цього підпорядковувалася XIX корпусу 2-ї армії, на західний берег р. Серет, аби мати принаймні якийсь резерв. Не маючи змоги відразу вивести бригаду з позицій, генерал Бем-Ермоллі передав генералу графу фон Ботмеру 302-й піхотний полк. 11-го вересня 75-а бригада перейшла в підпорядкування Південної армії [3, арк. 126–127].

Прибуття резерву допомогло Південній армії провести контрудар. 11-го вересня частини 3-ї гвардійської та 48-ї резервної дивізій атакували росіян під Довжанкою. Розраховуючи покінчити з наступом противника та загрозою прориву, генерал граф фон Ботмер запросив у вищого командування достатню кількість резервів. 12-го вересня з 2-ї армії Бема-Ермоллі Південній армії був переданий корпус Чибульки (цісарська-і-королівська 32-а піхотна військова дивізія та зведена дивізія Кроупи), який зайняв позицію по лінії Осташівці, Нестерівці [3, арк. 126–128].

Загрозливе становище в смузі корпусу Маршалля змусило генерала графа фон Ботмера відвести корпус у ніч на 13 вересня дещо західніше раніше займаних позицій в районі р. Восушка та виділити посилену бригаду зі складу 48-ї резервної дивізії в якості армійського резерву [3, 131–132]. Задля підтримки корпусу Гофмана було виділено 39-у гонведну дивізію [3, арк. 134].

12-го вересня генерал Фалькенгайн повідомив генералу Конраду, що подальший несприятливий розвиток подій матиме катастрофічні наслідки для фронту в Східній Галичині і що polegшення становища можна досягти лише шляхом відмови від продовження наступу та рішучого переходу до оборони [1, с. 574].

14-го вересня, після тривалої артилерійської підготовки противник розпочав наступ проти всього фронту Південної армії. Хоча корпус Маршалля з великими втратами зупинив росіян, які змогли лише на короткий час проникнути крізь позиції корпусу Чибульки біля Воробіївки, їм вдалося прорвати фронт корпусу Гофмана поблизу Бурканова того ж дня та закріпитися на західному березі Стрипи [4, арк. 26]. Це призвело до евакуації плацдармів на півночі та півдні. Оскільки Південна армія знову не мала достатніх резервів для підтримки корпусу Гофмана та для відбиття плацдармів, а наступ на його лівому крилі наразі був неможливим, командувач 7-ю армією генерал барон фон Пфланцер-Балтін за вказівкою Верховного командування 15 вересня розгорнув частини VI корпусу під Бучачем по обидва боки Стрипи для наступу на північ [1, с. 575].

Наступ австро-угорського VI корпусу був невдалим, внаслідок чого командувач Південною армією побоювався нового прориву росіян в смузі відповідальності корпусу Гофмана. Однак вранці 17-го вересня

з'ясувалося, що противник вночі відступив до р. Серет перед фронтом 7-ї та Південної армій. Таким чином, було подолано серйозну загрозу німецькій Південній армії. Відтепер 39-а дивізія передавалася в склад 7-ї армії, корпус Чибульки повертався в склад 2-ї армії, а 3-я гвардійська дивізія виводилася в армійський резерв [4, арк. 35–38].

Висновки. Таким чином, російський контрнаступ на Сереті у вересні 1915 р. ознаменував собою початок нової фази операцій – стабілізацію лінії фронту після Великого відступу. Південній армії бракувало резервів, війська в її смузі відповідальності займали ряд невеликих виступів, що призводило до розтягування й до того недостатніх частин та з'єднань. На прикладі Південної армії видно, що війська Центральних держав були виснажені літньою кампанією проти Російської імперії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Die Operationen des Jahres 1915. Die Ereignisse im Westen im Frühjahr und Sommer, im Osten vom Frühjahr bis zum Jahresschluß. Berlin : E.S. Mittler & Sohn, 1932. 666 S.
2. Von der Einnahme von Brest-Litowsk bis zur Jahreswende : das Kriegsjahr 1915. Wien : Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1932. 624 S.
3. BArch PH 5-II/333.
4. BArch PH 5-II/323.

Віталій Гандзюк

ПОДІЛЬСЬКІ ЧАСОПИСИ ДОБИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ: ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті здійснено типологічну класифікацію подільської преси доби Центральної Ради, визначено основні критерії типифікування періодичних видань за цільовим, читацьким і змістовим призначенням. З'ясовано, що преса Поділля 1917 року характеризувалася багатовекторністю ідейно-політичних напрямів та активним процесом національного самоусвідомлення. Проаналізовано функціонування офіційних, суспільно-політичних, фахових і клерикальних видань регіону, зокрема україномовних часописів, які сприяли формуванню патріотичної свідомості та державотворчих ідей. Наголошено, що подільська преса стала важливим чинником розвитку національної журналістики в період становлення української державності.

Ключові слова: Поділля, Центральна Рада, типологічна класифікація, преса, часопис, періодика, українська журналістика.